

دانشگاه قم

دانشکده حقوق (حقوق بین الملل)

کرسی نظریه پردازی علمی - ترویجی دانشگاه قم

ارزیابی نسل‌های دادگاه‌های بین‌المللی کیفری

دکتر محسن قدیر

آبان ماه ۱۳۹۵

ارزیابی نسل‌های دادگاه‌های بین‌المللی کیفری

دکتر محسن قدیر*

مقدمه

اندیشه مجازات مرتکبین جنایات و عاملان جنگ‌ها و خونریزی‌ها و رفتار غیرانسانی از قرن‌های گذشته مطرح بوده است اما به صورت جدی حدود یک قرن است که مورد توجه جامعه بین‌المللی قرار گرفته و متعاقب آن اقدامات عملی در این خصوص انجام پذیرفته است. برای مقابله با پدیده بی‌کیفرمانی بعد از جنگ جهانی اول محاکمه پادشاه آلمان براساس مواد ۲۲۷، ۲۲۸ و ۲۲۹ معاهده صلح ورسای مدنظر قرار گرفت که به واسطه ممانعت هلند از تحویل پادشاه آلمان به محقق نشد. اما بعد از جنگ جهانی دوم به تدریج شاهد تأسیس دادگاه‌های بین‌المللی کیفری هستیم که از دادگاه‌های نورنبرگ و توکیو آغاز می‌شد و به دیوان بین‌المللی کیفری (ICC) ختم می‌شود. بی‌تردید تعقیب و مجازات جنایتکاران بین‌المللی می‌تواند تسکین‌بخش درد و رنج میلیون‌ها انسان قربانی این شرارت‌ها و جنگ‌های خانمانسوز باشد.

مفهوم نسل‌های دادگاه‌های بین‌المللی کیفری نشان‌دهنده این است که این دادگاه‌ها در سیر تحولات بین‌المللی در یک مسیر تکاملی قرار گرفته‌اند. نسل‌های اول و دوم و سوم این دادگاه‌ها، موقت هستند و نسل چهارم که تکامل یافته‌تر از نسل‌های قبل است، دیوان دائمی است. هر چند، در این مسیر نقایص و مشکلات زیادی وجود دارد اما تشکیل دیوان بین‌المللی کیفری دائمی مثبت ارزیابی می‌شود.

در این نوشتار سعی شده به اختصار نسل‌های دادگاه‌های بین‌المللی کیفری شامل موارد زیر مورد ارزیابی قرار گیرد:

نسل اول - دادگاه‌های نورنبرگ توکیو.

نسل دوم - دادگاه‌های یوگسلاوی سابق و رواندا.

نسل سوم - شامل دادگاه‌های ویژه: ۱. سیرالئون. ۲. تیمور شرقی. ۳. کوزوو. ۴. دادگاه

فوق‌العاده کامبوج. ۵. دادگاه ویژه لبنان. ۶. دادگاه ویژه سنگال.

نسل چهارم - دیوان بین‌المللی کیفری.

نسل اول: دادگاه‌های بین‌المللی فاتحان و یا دادگاه‌های بین‌المللی نظامی

نسل اول شامل: دادگاه‌های نورنبرگ و توکیو می‌شود که برای محاکمه نظامیان آلمانی و ژاپنی مرتکب جنایات در جنگ جهانی دوم تأسیس شد و پایان یافتن محاکمه‌ها، فعالیت دادگاه‌های نورنبرگ و توکیو نیز خاتمه پیدا کرد.

ارزیابی مثبت

۱. این دادگاه‌ها نقطه آغاز حرکت عملی دادگاه‌های بین‌المللی کیفری و حقوق بین‌الملل کیفری محسوب می‌شوند که در صدد به مجازات رساندن جنایتکاران بودند.
۲. پذیرش مسئولیت کیفری فردی در حقوق بین‌الملل.
۳. برخورداری از حق محاکمه منصفانه.
۴. اعلام رسمی جنایات علیه صلح یا تجاوز، جنایات علیه بشریت به عنوان جنایات بین‌المللی و جنایات جنگی.

ارزیابی منفی

۱. دادگاه‌های نورنبرگ و توکیو بیانگر عدالت فاتحان نظامی بودند و اگر معادله قدرت تغییر می‌کرد و آلمان‌ها فاتح جنگ جهانی دوم می‌شدند، شاید متفقین مورد محاکمه و مجازات قرار می‌گرفتند.
۲. منشور دادگاه‌های نورنبرگ و توکیو ناقض اصل قانونی بودن جرم و مجازات بود. چون قواعد و مقررات این دادگاه‌ها به اعمالی که قبل از تأسیس این دادگاه‌ها ارتکاب یافته بود تسری پیدا کرد و آن‌ها را جرم اعلام نمود و قابل مجازات دانست.
۳. در این دادگاه‌ها قضات که باید بی‌طرف می‌بودند خود مدعی محسوب می‌شدند از این‌رو انگیزه آن‌ها انتقام‌جویی جلوه می‌کرد تا این که در صدد تحقق عدالت کیفری باشند.

نسل دوم: دادگاه‌های اختصاصی، موردی، ارکان فرعی شورای امنیت

دادگاه‌های ویژه یوگسلاوی سابق و رواندا که برای رسیدگی به جنایات ارتکاب یافته در یوگسلاوی سابق و رواندا بر مبنای قطعنامه‌های شورای امنیت فعالیت خود را آغاز کردند و از ارکان فرعی شورای امنیت محسوب می‌شوند و بودجه سالانه آن‌ها را سازمان ملل تأمین می‌کند. دادگاه یوگسلاوی سابق با خاتمه یافتن پرونده فعالیت‌اش رو به اتمام است ولی دادگاه رواندا با کثرت پرونده‌های پیش‌رو آینده مشخصی ندارد. آغاز فعالیت ۱۹۹۴ است.

ارزیابی مثبت

۱. این دادگاه‌ها قدم بزرگی جهت تحقق بخشیدن به حقوق بین‌الملل کیفری در جامعه بین‌المللی می‌باشند و با آرای متعددی که صادر نمودند به این مطلب عینیت بخشیدند.
۲. این دادگاه‌ها، نخستین دادگاه‌هایی بودند به منظور تعیین مسئولیت کیفری اشخاص حقیقی براساس حقوق بشردوستانه بین‌المللی توسط شورای امنیت تأسیس شدند.

۳. این دادگاه‌ها موجب توسعه و تحول در حقوق بین‌المللی کیفری و مبنا و پایه‌ای برای تأسیس ICC گردیدند.

ارزیابی منفی

۱. تشکیل یک نهاد قضایی توسط شورای امنیت که یک رکن سیاسی است عدول از صلاحیت‌های تعریف شده برای این شورا به موجب مواد ۲۴ و ۳۹ منشور است. چون شورای امنیت فاقد صلاحیت قضایی است.
۲. این دادگاه‌ها به مثابه نوشداروی بعد از مرگ جهت سرپوش گذاشتن بر ضعف ناکارآمدی سیاسی و نظامی قدرت‌های بزرگ، سازمان ملل و به خصوص شورای امنیت تأسیس شد.
۳. هزینه‌های این دادگاه‌ها که به بیش از ۲ میلیارد دلار و با برخورداری از بیش از ۱۵۰۰ پرسنل می‌باشد با خروجی پرونده‌های رسیدگی شده بسیار گران و طولانی مدت می‌باشد.
۴. اصل قانونی بودن جرم و مجازات در این دادگاه‌ها مراعات نشده است.

نسل سوم: دادگاه‌های مختلط، بین‌المللی شده، دورگه، ملی - بین‌المللی

- نسل سوم شامل دادگاه‌های: ۱. سیرالئون. ۲. تیمور شرقی. ۳. کوزوو. ۴. کامبوج. ۵. لبنان. ۶. سنگال.
- از ویژگی دادگاه‌های این نسل می‌توان عدم وابستگی آن‌ها به شورای امنیت را ذکر نمود و این که این دادگاه‌ها براساس توافق ما بین دولت‌های متقاضی و سازمان ملل و یا سازمان منطقه‌ای مثل اتحادیه آفریقایی تأسیس شده‌اند.
- این دادگاه‌ها هر کدام صلاحیت خاصی برخوردار می‌باشند. مثلاً دادگاه ویژه لبنان به جنایت تروریسم ناشی از بمب‌گذاری رسیدگی می‌کند ولی دادگاه ویژه کوزوو بیشتر به جرایم عادی رسیدگی می‌کند. قضاات این دادگاه‌ها تلفیقی از قضاات ملی و بین‌المللی می‌باشد.

ارزیابی مثبت

۱. این دادگاه در موضوعات خاص تشکیل می‌شود و روند رسیدگی سریع‌تر محقق می‌شود.
۲. این دادگاه‌ها با وجود تلفیق قضاات بین‌المللی و ملی بر موضوع آگاهی و اشراف بیشتری دارند.
۳. این دادگاه‌ها ناتوانی دادگاه‌های داخلی را پوشش می‌دهند و با اقتدار بیشتری به پرونده‌ها رسیدگی می‌کنند.

ارزیابی منفی

۱. این دادگاه‌ها چون توسط کشور درخواست‌کننده تشکیل می‌شوند همیشه در معرض اعمال نفوذ این کشورها هستند و وجود قضاات ملی هم بر این مطلب دامن می‌زند.
۲. وجود این دادگاه‌ها و گسترش این نوع دادگاه‌ها بر بی‌اثر بودن وجود ICC و کاهش اقتدار قضایی آن تأثیرگذار می‌باشد.

نسل چهارم: دیوان بین‌المللی کیفری

این دادگاه براساس اساسنامه رم ۱۹۹۸ در سال ۲۰۰۳ رسماً فعالیت خود را آغاز کرد و مقرر آن در لاهه هلند است.

صلاحیت زمانی آن بعد از ۲۰۰۲ می‌باشد و صلاحیت موضوعی این دادگاه‌ها شامل:
۱. نسل زدایی. ۲. جنایات علیه بشریت. ۳. جنایات جنگی. ۴. جنایت و تجاوز می‌باشد.
صلاحیت این دادگاه تکمیلی است.

ارزیابی مثبت

۱. اولین دادگاه دائمی بین‌المللی کیفری در عرصه مبارزه با بی‌کیفرمانی است.
۲. نشانه تکامل و عینیت یافتن حقوق بین‌المللی کیفری است.
۳. عدم پذیرش مصونیت برای جنایتکاران در هر سمتی که باشند.
۴. تشکیل این دادگاه خط بطلان بر نفوذناپذیر بودن سد حاکمیت در خصوص قوانین جزایی.

ارزیابی منفی

۱. از انتقادهای اساس صلاحیت محدود این دیوان به جرایم خاص ذکر شده در اساسنامه است.
۲. مجازات ذکر شده که حداکثر ۳۰ سال و در موارد ویژه حبس ابد است. با شدت جرایم ارتکاب یافته سازگاری ندارد.
۳. عدم پذیرش تروریسم و قاچاق مواد مخدر به عنوان جرایم تحت صلاحیت ذاتی این دیوان.
۴. رسیدگی کند در دیوان و آفریقایی جلوه نمودن دیوان با توجه به پرونده‌های رسیدگی شده.
۵. مغایرت اصل صلاحیت تکمیلی با هویت بین‌المللی دیوان و رسیدگی به جنایات بین‌المللی که یک مرجع قضایی بین‌المللی را می‌طلبد.

پیشنهاد

۱. افزایش موضوعات تحت صلاحیت دیوان بین‌المللی کیفری جهت فعال نمودن دیوان در برابر جنایات بین‌المللی همانند تروریسم.
۲. تغییر صلاحیت دیوان بین‌المللی کیفری از صلاحیت تکمیلی به صلاحیت اصلی و اولیه در برابر جنایات بین‌المللی.
۳. منع مداخله شورای امنیت به عنوان یک رکن سیاسی بر دیوان بین‌المللی کیفری به عنوان یک نهاد قضایی بین‌المللی.